

Klímaaggodalom és környezettudatos cselekvés a bizalom tükrében¹

Climate Concern and Pro-Environmental Actorness in the Light of Trust

Bodor Ákos² – Grünhut Zoltán³ – Varjú Viktor⁴

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.4.1>

Beérkezés: 2023.08.11.

Átdolgozott változat beérkezése: 2023.10.17.

Elfogadás: 2023.11.10.

Összefoglaló: A klímaváltozás ma az egyik legfontosabb gazdasági és társadalmi kérdés. Az egyéni motivációk feltárásakor a kutatók számtalan összetevőt vizsgálnak, többek között a bizalom szerepét. Az eddigi empirikus eredmények alapján a szakirodalom nem egységes a bizalom és a környezettudatosság összefüggésének erősségét illetően. Jelen tanulmány egy nagymintás, reprezentatív, saját fejlesztésű változókat tartalmazó lekérdezés segítségével kíván választ adni arra a kérdésre, hogy az egyén bizalma mennyiben mozdítja elő az adott illető klímatudatos cselekvését. A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a válaszadók nagy része nem tekinthető környezettudatos cselekvőnek, annak ellenére sem, hogy mindeközben aggódnak a klímaváltozás miatt. Többségük bizalmatlan embertársaival szemben, azt gondolják tehát, hogy másoknak nem kifejezetten fontos a klímavédelem, illetve a klímaváltozás elleni cselekvés. Az elemzések során felállított modellekből levonható egyik legfontosabb következtetése az írásnak az, hogy a bizalom összefüggésben áll mind a környezettudatos/klímatudatos cselekvéssel, mind a cselekvési szándékkal, vagyis a bizalom előmozdítja a klímaváltozással kapcsolatos tudatos gondolkodást és cselekvést, míg a bizalmatlanság hátráltatja mindezt.

Kulcsszavak: bizalom, klímaaggodalom, környezettudatosság, kérdőíves kutatás

Abstract: Climate change is one of the most important economic and social issues today. When exploring individual motivations, researchers investigate a multitude of factors, including the role of trust. On the basis of the empirical results obtained to date, the literature does not paint a uniform picture regarding the strength of the relationship between trust and environmental awareness. Using a large-scale, representative survey containing variables we developed ourselves, the present study wishes to provide an answer to the question of how much the trust of the individual motivates the given individual to take pro-climate action. The results of the study show that the large majority of the respondents cannot be

1 Jelen tanulmány megírását és a bemutatott kutatást az ELKH „A hazai klímaadaptáció lehetőségei” című (szerződésszám: SA-51/2021.) projekt támogatása tette lehetővé. Az írás az NKFIH által támogatott „Mennyire általános az általánosított bizalom” című kutatás része (az FK143163 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, az FK22 pályázati program finanszírozásában valósult meg).

2 Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete, email: bodor.akos@krtk.hu

3 Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete, email: grunhut.zoltan@krtk.hu

4 Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete, email: varju.viktor@krtk.hu

viewed as pro-climate actors even though they are concerned about climate change at the same time. The majority of them are mistrustful of their fellow human beings; in other words, they think that protecting the climate and taking action against climate change is not particularly important for others. One of the most important conclusions of the paper that may be drawn from the models set up during the analyses is that trust correlates with both pro-environment/pro-climate action and the intent to act, so it can be said that trust facilitates climate change awareness and behaviour, while mistrust hinders it.

Keywords: trust, climate concern, pro-environmental actorness, survey

1. Bevezető téma- és problémafelvetés

A környezettudatos cselekvésekkel kapcsolatos kutatások egyik fő problématerülete az egyéni motivációk feltárása és magyarázata, illetve ezen individuális attitűdök és praxisok társadalmi, kulturális, strukturális és politikai kontextusának részletező vizsgálata. A lényegi kérdés legegyszerűbben úgy fogalmazható meg: egyesek miért viselkednek környezettudatosan, míg mások nem? Miután ez egy rendkívül tág és szerteágazó témakör, így sokféle fókuszpont és megközelítés fellelhető a szakirodalomban (Bodor et al. 2020). Egy hangsúlyosan jelenlévő megközelítés azt emeli ki, hogy miközben ma már általánosan megfigyelhető az emberek egyre növekvő aggodalma a természeti környezet állapota miatt, mégis viszonylag csekély azoknak az aránya, akik hajlandóak tudatosan cselekedni a környezeti károk és fenyegető kihívások csökkentése érdekében (Gifford 2011, Kollmuss–Agyeman 2002, Lorenzoni et al. 2007, Bouman et al. 2020, Sevä–Kulin 2018). Ezzel a problémával összefüggésben jelent meg, mégpedig kifejezetten a klímaváltozáshoz és a környezettudatos cselekvésekhez kapcsolódó kutatásokban, a bizalom szerepének vizsgálata (Tam–Chan 2018, Cologna–Siegrist 2020). Az eddigi empirikus eredmények alapján a szakirodalom nem egységes a bizalom és a környezettudatosság összefüggésének erősségét illetően.

A bizalom jelentőségét, illetőleg annak a környezettudatosság szempontjából releváns, szinte kizárólag jótékony hatásait többféle okfejtés szerint tárgyalják az egyes munkák. Egyfelől kiemelik a bizalom alapvető fontosságát a közös ügyek (társadalmi célkitűzések) érdekében tett közös erőfeszítések (kollektív cselekvések) esetében (Iizuka 2016, Su et al. 2021). Ezen érvrendszerben a bizalom mint a makroszintű felelősség- és kötelezettségvállalás, kölcsönösség, együttműködés ösztönzője jelenik meg. Másfelől a bizalom elengedhetetlen a társadalmi dilemma jellegű szituációk feloldása végett, amikor az egyénnek önnön érdekein felülemelkedve, szélesebb és átfogóbb perspektívában kell látnia a körülményeket és összefüggéseket; amikor a saját szempontjából lehetségesen irracionálisnak tűnő individuális döntések és cselekvések hátterében fel kell fedeznie a társadalmi jót (Gupta–Ogden 2009, Irwin et al. 2015, Samuelson 1990). Harmadsorban a bizalom segít felülemelkedni a potyautas-prekoncepción, vagyis azon az előítéleten, hogy sokan úgyis meg akarják úszni a környezettudatossággal járó terheket (többletköltségeket, szemléletváltást, bevett rutinok újradolgozását stb.), így okosabban jár el az egyén, ha inkább nem vállal magára semmit, amíg nem bizonyosodik meg mások környezettudatosságáról

(Bohr 2014, Roy 2021). Azonban, ha a többség így gondolkozik, akkor soha nem lesz változás. Negyedrészt szokás értekezni a bizalom költségoptimalizáló jelentőségéről. Ezen állítás lényege, hogy a bizalom tulajdonképpen feleslegessé teszi a környezettudatosság kritériumainak túlzott formalizálását, az előírások betartatása céljából drága szervezeti hálózat kiépítését és fenntartását, hatékony ellenőrzési rendszerek létrehozását és működtetését, szankcionálási kompetenciával és kapacitással bíró hatóságok finanszírozását, egyáltalában tehát a környezettudatosság költséges bürokratizálását (Kitt et al. 2021, Konisky et al. 2008, Kulin–Seva 2021, Pellizzoni 2005, Tsang et al. 2009). Ezen érvekhez hasonlóan említik egyesek, hogy a bizalom elengedhetetlen ahhoz, hogy a környezetvédelemmel megbízott, a környezettudatosság előmozdításáért felelős politikai és civil szervezetek eredményesen tudjanak működni, a stratégiaalkotástól, a döntéshozatalon át, egészen a végrehajtásig (Harring 2018, Du et al. 2018). Bizalom nélkül ugyanis mind az intézményi és gazdasági szereplők, mind az egyének megpróbálnák kijátszani, ignorálni, vagy csak fenntartásokkal követni az előírásokat.

Mindezekhez kapcsolódva tanulmányunkban konkrétan azzal foglalkozunk, hogy az egyén bizalma mennyiben mozdítja elő az adott illető környezettudatos cselekvését, cselekvési szándékát. E kérdést saját adatokon vizsgáljuk, amelyeket egy többzetes, lakossági reprezentatív kérdőíves kutatás keretében vettünk fel. A tanulmány első részében a bizalomelmélet rövid áttekintését mutatjuk be, illetve felvillantjuk annak elméleti relevanciáját a környezettudatossággal összefüggésben. Ezt követően áttérünk az adatbázis bemutatására, a minta leírására, valamint a statisztikai elemzés tárgyalására. Írásunkat rövid következtetésekkel zárjuk.

2. A bizalom elméletének rövid áttekintése

Az alábbiakban tömör áttekintését adjuk a rendkívül összetett és szerteágazó bizalomelméleti irodalomnak. E fejezet célja, hogy bemutassa azokat a horgonypontokat, amelyek elengedhetetlenek a bizalom jelenségének értelmezése szempontjából. A mondanivaló részletezése során törekszünk arra, hogy rövid kiutalások formájában érzékeltessük, milyen összefüggésben szükséges a bizalmat a klímaváltozás vonatkozásában figyelembe venni.

A bizalomkutatás az 1960-as években kezdett formálódni, mégpedig szociálpszichológiai témaként (Rosenberg 1956, 1957, Rotter 1967, 1971). Később a szociológia, társadalomelmélet, politikatudomány és a közgazdaságtudomány is élénk érdeklődéssel fordult a kérdéskör felé (Cook 2001). Mindemellett a bizalom a hatalmas karriert befutó társadalmitőke-konceptió egyik kulcsfogalmává is vált az elmúlt évtizedekben (Füzér 2015). A bizalomkutatás tehát ma már egyértelműen multidiszciplináris kutatási problémának tekinthető, habár legjelentősebb koncepciói és elméleti felvetései még mindig a fent nevezett diszciplínákhoz köthetők (Uslaner 2018).

Annak ellenére, hogy könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésre, mégis kevés bizalomdefiníció található az egyes munkákban (Tamilina 2018), mely elsősorban a jelenség vitatott tudományos problematizálásával magyarázható. Nem mintha magát a bizalmat vonnák többen kétségbe, sokkal inkább arról van szó, hogy az egyes bizalomértelmezések mára egymástól élesen elváló irányzatokká szerveződtek, eltérő fogalomkonstrukciókkal és nehezen összehasonlítható terminológiákkal (Lyon et al. 2012). Éppen ezért többnyire elfogadottként kezelt az, hogy a bizalom mint alapvető fontosságú egyéni-társadalmi jelenség létezik és vizsgálható. Az egyes irányzatok pedig nem törekednek univerzális definícióra, mert azt a rivális megközelítések úgysem fogadnák el. Két tömör fogalomleírást azért érdemes idézni. Sztompka szerint a bizalom „fogadás mások jövőbeli lehetséges cselekedeteit illetően” (1999: 25). Offe (1999) pedig úgy vélekedik, hogy a bizalom egy affektív impulzusú meggyőződés, miszerint mások nem akarnak nekünk szándékosan rosszat okozni.

A két definícióban közös elemek egyaránt feltűnnek. Egyfelől legalább két szereplő elengedhetetlen a bizalmi relációhoz (Hardin 2006). Egy megbízó, aki bizalmat érez, mutat, és egy megbízott, aki felé bizalmat éreznek, mutatnak. Utóbbi nem feltétlenül konkrét személy – lehet emberek által működtetett hivatali tisztség-pozíció, eljárás, szervezet, intézmény, vagy ember alkotta dolog, eszköz, automata-digitális rendszer, de akár emberek különböző, egyénenként nem megismerhető csak elképzelhető csoportja is. A megbízott fél e széles értelmezése, azaz a bizalom címzettjének aspektusa az egyik olyan kérdés, amely mentén markánsan elváló bizalomkutatói irányzatok alakultak ki az elmúlt évtizedek során (Bachmann–Zaheer 2006). Nehéz ezen irányzatokat behatárolni, de két alapvető megközelítés mindenképpen felvázolható. Egyrészt beszélünk személyközi bizalomról, másrészt absztrakt entitások-dolgok felé érzett bizalomról. E két irányzaton belül további kutatási orientációk beazonosíthatók. Így a személyközi bizalom esetében domináns témaerület a konkrét helyzetekhez és egzakt partnerekhez kötött szituatív bizalomkutatás (Bauer–Freitag 2018), amellyel szembehelyezkedik a bizalomdiszpozíciós megközelítés. Utóbbi arra koncentrál, hogy az egyének általában miként viszonyulnak embertársaik szűkebb vagy tágabb csoportjaihoz (Bauer 2021). Az absztrakt entitások-dolgok felé érzett bizalmat feltérképezni igyekvő megközelítések kevésbé határozottan különülnek el egymástól. Valamennyit összeköti ugyanis az a kitétel, miszerint az adott entitást-dolgot humán kompetencia és kapacitás kontrollálja (működteti, irányítja, hozza létre stb.). Ha ez az emberi tényező nincs, akkor nem beszélhetünk bizalomról – legfeljebb bizakodásról (amely egy bizonyos fokig racionalizálható), vagy reményről (amely valójában hit észszerűen nem levezethető logikai összefüggésekkel) (Sztompka 1999). Amikor tehát a klímaváltozás esetében, e kihívás kezelése kapcsán bizalomról (vagy annak hiányáról) értekezünk, akkor ez kizárólag a lehetséges, progresszív-reflektív megoldásokat kereső (vagy azokat ignoráló) emberi aktivitásokra vonatkozatható. A „majd a természet megoldja” típusú vélekedések mögött nincs bizalomérzés – legfeljebb bizakodás, de még inkább remény.

Visszakanyarodva a két definícióhoz, további közös elemük a jövőbeliség (Luhmann 1979). Azért elengedhetetlen a bizalom, mert az egyén nem tudja, mi fog történni, hogyan fog cselekedni – konkrét szituációban vagy általánosabb, elvonatkoztatottabb kontextusban – a másik fél. A bizalom tehát a jelen része, de erősen hat rá a múlt, mégpedig korábbi személyes tapasztalatok, rutinszerűvé vált egyéni meggyőződések, beidegződések, reflexek, szokások, interiorizált társadalmi-kulturális minták-referenciák formájában (Misztal 1996). Mindezek ellenére a bizalom mindig a jövő felé fordul. Vagyis amit az egyén már ismer (mert tapasztalta, tudja, átérezte stb.), az alapján érez bizalmat (esetleg bizalmatlanságot) afelé, ami egyelőre ismeretlen előtte. E rétegzett időszik a klímaváltozással kapcsolatos bizalom (bizalmatlanság) esetében is releváns. Hiszen a kognitív-affektív tapasztalati élménye annak, ahogy a múltban megítélték és különféle praxisokkal kezelték a klímaváltozás ügyét, mindenképpen hatással van arra, miként látja ma az adott illető szűkebb társas környezete vagy általában az emberiség elhivatottságát a klímakihívás jövőbeli megoldásával összefüggésben. Mindez persze – kedvezőbb és kedvezőtlenebb irányban egyaránt – változhat, amennyiben az egyén szubjektív múltja többé vagy éppen még kevésbé környezettudatos tapasztalatokkal bővíthet.

A jövőbeliségből következik a harmadik közös eleme a két definíciónak: a kockázattartalom. Ha nincs kockázat, akkor nincs szükség bizalomra (Möllering 2006). Amennyiben majdnem biztosan tudja az egyén, mi fog történni, miként fog a másik személy/entitás cselekedni, akkor nem kell különösebben sok bizalmat mozgósítania. Amit persze felfoghat úgy is: vagy nagy bizalommal van a megbízott fél felé, avagy éppen ellenkezőleg, semmilyen bizalma sincs irányában (Hardin 2001). Akárhogyan is, bizalomra azért van szükség, hogy a fennálló kockázatokat lehetségesen, de nem szükségszerűen bekövetkező velejáróknak lássa az egyén (Hardin 1993). A megalapozatlan bizalom káros lehet, ám az indokolatlan bizalmatlanság szintén negatív következményekkel járhat. Előbbi visszaélésekhez, csalódásokhoz vezethet, míg utóbbi felesleges (pl.: költséges, megterhelő, bénító hatású, vagy akár bizalmatlanságot kiváltó) túlbiztosításokba, óvatosságba torkollhat. Ezért lenne fontos a reális kockázatmértékelés. A kockázat lényege tehát, hogy végiggondolható, de nem biztos, hogy mindig végiggondolja az egyén az összes lehetséges kockázattartalmat. Az sem okvetlen, hogy minden ismeret, információ, tudás ehhez rendelkezésére áll. De elvileg végiggondolhatók a kockázatok (Bohnet-Zeckhauser 2004). Szemben a bizonytalansággal, amiben mindig maradnak megismerhetetlen részletek, vagy az eshetőséggel, ami szinte teljességgel kívül esik a megismerhetőség határán. A klímaváltozással kapcsolatos bizalom (vagy bizalmatlanság) esetében a kockázatok nem természeti-ökológiai jellegűek. Az egyén bizalmat (bizalmatlanságot) csak az emberi vonatkozások kapcsán érezhet. Például végiggondolhatja, hogy mások (személyek és szervezetek-intézmények) készek-e aktívan tenni a klímaváltozás megakadályozása, lassítása érdekében? Vállalják-e az ezzel összefüggő feladatokat, költségeket, önkorlátozásokat stb.? Hihetünk-e a környezettudatos eljárási, termelési, szerve-

zési megoldásoknak, innovációknak? Tényleg környezettudatosak-e az annak minősített eszközök? Ilyen és ehhez hasonló kockázatok mérlegelésére van lehetőség. Az e kérdések mögött meghúzódó bizalomdilemma alapja az, hogy az egyén mennyire tart mások potyautas mentalitásától és/vagy rosszindulatú megtévesztésétől. Ha inkább úgy érzi, mások jellemzően nem vállalják a környezettudatossággal járó többletköltségeket, életmód- és szemléletváltást, szükségletredukciót stb., akkor részéről is irracionális lenne így cselekedni. Hasonló értelemben: ha úgy véli, a környezettudatosság csak hangzatos, eladható marketing, akkor nem látja majd értelmét, hogy ilyen eljárásokat támogasson, eszközöket vásároljon, politikákat szorgalmazzon, illetve számon kérjen.

Végezetül szólni kell a két definíció azon közös tartalmáról, hogy az érintett felek egyaránt aktív ágensek. A megbízott esetében ez elég világos, mert a felé érzett és mutatott bizalmat konkrét helyzetekben (vagy általánosabb formában) képviselt szándékaival, viselkedéseivel, döntéseivel, cselekedeteivel stb. szolgálhatja meg (Cox 2004). A megbízó esetében az aktív jelző arra utal, hogy a megelőlegezett bizalom háttérében – többé vagy kevésbé – tudatosult indoklás és igazolás áll. Az egyén tudja mit vár, mit várhat a másiktól. Ezt a konkrétabb és/vagy általánosabb elvárást indokolni tudja a maga számára, mérlegelve a lehetséges kockázatokat (Eckel–Wilson 2004). Ha az elvárások indokolhatók, attól még a bizalom nem biztos, hogy igazolható. Ehhez szükség van a másik megbízhatóságának mérlegelésére (Hardin 2002). A másik megbízhatósága racionális, morális, és/vagy emocionális szempontból alátámasztható. A bizalomkutatás különféle irányzatai mindezzel összefüggésben hevesen vitatják egymás érvrendszerait. A kognitív aspektusokat túlhangsúlyozó állásponttal szemben okkal támasztják a kritikát, miszerint a bizalom egy érzés, arról pedig nehéz dönteni, hogy mit akarunk érezni: az emocionális impulzusok egyszerűen kialakulnak, hatnak (Jones 1996). Az affektív irányzat mondanivalóját ugyanakkor azzal támadják, hogy nem veszi kellően figyelembe az észszerű mérlegelést: az egyének márpedig gondolkodnak – olykor elbizonytalanodnak új információk, tudások, élmények, tapasztalatok hatására, vagy éppen ellenkezőleg, azok miatt kezdenek el bízni (Cook–Santana 2018).

A fent írtakban – a két kiemelt definíció tükrében – szó volt a bizalom címzettjeiről; a bizalom időbeliségéről, ahogy összekapcsolja múltat, jelent és jövőt; a bizalom és kockázat elválaszthatatlanságáról; továbbá arról, hogy a bizalom milyen értelemben indokolt a lehetséges elvárások alapján, illetve igazolt a másik megbízhatóságának előfeltételezése szerint. Egyetlen fontos aspektust – némileg furcsamód – mindkét vizsgált definícióból hiányzik. Nevezetesen, hogy mi a bizalom forrása? Mi az a személyes tapasztalat- és élményegyüttes, mi az az egyéni háttér, mi az a közeg, ami bizalomébresztően (avagy éppen ellenkezőleg: bizalmatlanságra sarkallóan) hat az adott időre. A bizalomkutatásnak e kérdéskör vonatkozásában szintén élesen elváló irányzatai vannak. Az egyiket pszichológiai megközelítésnek nevezhetjük, amennyiben az egyén diszpozíciós természetű, mélyen a személyiségét meg-

határozó, alapvető bizalomérzete forrásaként ezen értelmezés az adott illető társas kapcsolatait, illetve azok minőségét jelöli meg (Baier 1986). E perspektívában tehát az egyén bizalma attól függ, hogy kisgyermekkorától az elsődleges, majd később a szocializáció különféle színterein a kortárs kapcsolataiban milyen viszonyulásokban van része az adott embernek, mennyiben jellemzi e relációkat bizalom. Ezek tapasztalati élményét ugyanis rögzíti az egyén, s kivetíti azt másokra, új ismerősökre, valamint ismeretlenekre (Erikson 2002).

Egy másik érvrendszerben az emberek bizalomszintje abból következik, hogy a társadalom összetartó szövetét adó morális minták és kritériumok milyenek (Uslaner 2002). Ha ezek az erkölcsi mércék az emberi viszonyokat oly módon keregetik, hogy előírják mindenki egyenlőségét, egyenrangúságát, tiszteletben tartását, elismerését, elfogadását stb., és ezeket jellemzően be is tartják az adott társadalom tagjai, akkor az egyének sokkal bizalmasabb egymásban (Wilson 1993). Ez tehát egy kulturalista, strukturalista felfogás.

Szintén strukturalista, de sokkal inkább az intézményekre, különösen azok formális vetületeire koncentrál az a megközelítés, amely szerint a modern társadalmak már nem a kisebb közösségekre jellemző szokásalapú mintareferenciák és személyes ismerősi viszonyrendszerek szerint, hanem absztrakt intézmények által teremtett, fenntartott, szavatolt, ellenőrzött, szükség esetén szankcionált jogi, eljárási, politikai mechanizmusok alapján szerveződnek (Dietz 2011). Ha ezek az intézményes keretek stabilak, igazságosak, legitimek, kiszámíthatók, átláthatók, ha az intézményi szereplők felelősségre vonhatók és elmozdíthatók, akkor az egyéneknek olyan, intézményileg garantált biztosítékaik vannak, amelyek lehetővé teszik a bizalmat (Bachmann 2011).

Végezetül van egy individualista, kifejezetten racionalista magyarázata is a bizalom forrásának, amely nem mást állít, minthogy az egyének akkor képesek másokban megbízni, ha a kockázatok terhe nem nyomasztja őket (Sztompka 1999). Ehhez pedig tudásra, informáltságra, műveltségre, vagyonra, jövedelemre, státuszra, hatalmi pozícióra, személyes kapcsolatokra, biztos családi háttérre stb. van szükség. Nevezhetjük ezeket egyfajta tőkeellátottságnak is, amennyiben e „tőkék” mind bizalomra fordíthatók.

Jelen tanulmányban nem feladatunk a fent ismertetett, meglehetősen szerteágazó és olykor igen heves bizalomelméleti vitákban állást foglalni. Akárhogyan, a leírtak – ilyen vagy olyan perspektívából olvasva is – elegendőek azon feltételezés megfogalmazásához, hogy a bizalomnak ösztönzőleg kell hatnia a környezettudatos cselekvésre. Egyszerűen azért, mert aki képes megbízni az embertársai szűkebb vagy tágabb csoportjaiban, valamint az intézményi környezete különböző entitásaiban, aki tehát kevésbé tart a kockázatoktól, és van jövőbe vetett hite, jellemzően optimista emberképe, az a saját cselekvési lehetőségei és készségei kapcsán lényegesen felzabadtabb (Barbalet 1996). Azaz képes önmeghaladóan, a társadalom részeként, átfogóbb célok, érdekek, motivációk szerint cselekedni, a saját szükségleteit, igénye-

it, szándékait a szélesen vett, általában az emberek számára kedvezőbb feltételeket szorgalmazó kollektív jóhoz igazítani, továbbá a bevett rutinjain-szemléletein ezek alapján folyamatosan változtatni. Szintetizáló művében Sztompka (1999) kiválóan összeszedte a bizalom efféle, társadalmi szinten megnyilvánuló, mindenképpen előnyösnek nevezhető hatásait. A lengyel szerző egyúttal rávilágított arra, hogy a bizalom hozadékai egyúttal a bizalom forrásai is: azok az egyéni-kollektív szemléletek, attitűdök és praxisok, amelyek a bizalmon alapszanak, valójában újratermelik magát a bizalmat. A bizalom tehát bizalmat szül. Sztompka úgy érvelt, hogy társadalmi funkciói között a bizalom támogatja a közös gondolkodást, a kollektív felelősségvállalást, a részvételt és a bevonást, a hálózatok bővülését s az együttműködések különböző formáinak érvényesülését. Mérsékli a közönyösséget és az érdektelenséget a közös célok-ügyek vonatkozásában. Segíti a konstruktív vitát, az érdekképviseletet, a konszenzuseresést. Serkenti a szolidaritást, a szociális érzékenységet, az egyenlőtlenségek elleni fellépést. Előmozdítja a be- és elfogadást, a toleranciát, a pluralizmus minden formáját, a különbözőségek legitimitását. Megszilárdítja az egyén közösséghez tartozását és identitását; ösztönzi a közösségért való áldozatvállalást és az önkéntességet. A bizalom imént felsorolt hatásai kétségkívül relevánsak a klímaváltozás elleni kollektív fellépés, összefogás szempontjából. Azon egyénektől tehát, akiknek magasabb a bizalma, inkább várhatunk környezettudatos praxisokat. A tanulmány következő fejezeteiben e feltételezést vizsgáljuk meg.

Mielőtt erre áttérnénk, röviden fontos kitérni azonban a bizalom magyar szakirodalmára, illetve a hazai bizalomkutatás lényeges eredményeire. Idehaza kevesebb írás tárgyalja a bizalom különféle elméleti kérdéseit (Füzér 2015, Grünhut–Bodor 2022, Mújdricza 2019, Grünhut 2022, Grünhut et al. 2019a), ellenben empirikus jellegű tanulmányokat viszonylag nagyszámban találhatunk. Ezek az esetek kisebb részében saját kérdőíves adatfelvételeken alapulnak (lásd többek között: Kopasz 2005, Csizmadia 2014, Hajdu–Megyesi 2017, Pusztai 2018, Grünhut et al. 2019b, Győri et al. 2020), gyakrabban pedig különböző nemzetközi összehasonlító felmérések adataival dolgoznak (lásd többek között: Tóth 2005, Dupcsik–Tóth 2008, Tóth 2009, Giczi–Sik 2009, Csizmadia 2009, Keller 2009, Hajdu 2012, Boda–Medve–Bálint 2012, Gerő–Hajdu 2015, Vit 2018). Szinte egyöntetű megállapítása ezen írásoknak, hogy a magyar társadalom inkább bizalomhiányosnak tekinthető; az emberek szélesebb csoportjai felé kevésbé, a szűkebb kapcsolati rádiuszokban (család, barátok, munkatársak, ismerősök) lényegesen jobban megbíznak a magyarok, miközben az intézmények iránt gyorsan változó (emelkedő-süllyedő) bizalommal vannak.

3. Környezettudatos cselekvés és bizalom – adatok és változók

Adataink a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont által 2022 júniusában és júliusában megvalósított kérdőíves felmérésből származnak. Az adatfelvételt országos szinten hajtották végre, valószínűségi mintavétel szerint, személyes

lekérdezéssel, egy körülbelül húszperces kérdőív alapján. A felmérés reprezentatív-nak tekinthető nem, életkor, lakóhely és iskolai végzettség szempontjából.

A tényleges elemzést megelőzően szűkítettük a mintát annak érdekében, hogy csak olyan válaszadók adataival dolgozzunk, akik (1) elfogadják a klímaváltozás tényét, (2) elismerik annak kialakulásában az emberi tevékenység szerepét, valamint (3) aggódnak a klímaváltozás következményei miatt. E kritériumok szerint több kérdőív-kérdést szűrőként alkalmaztunk a végleges adatbázis kialakításához.⁵ Ezek bemutatását az 1. táblázat tartalmazza.

1.táblázat: A szűrőkérdések megoszlásai, (%)

Ön mit gondol, valóban változik a földi klíma? (N=3013)		Véleménye szerint milyen mértékben járul hozzá a klímaváltozáshoz az emberi tevékenység? (N= 2706)		Ön szerint a klímaváltozás jelenleg mennyire súlyos probléma? (N=2657)		Mennyire tart Ön a klímaváltozástól? (N=2657)	
egyértelműen igen	47,2	teljes mértékben	29,3	rendkívül súlyos	31,9	rendkívüli mértékben tartok tőle	23,9
valószínűleg igen	42,6	nagy mértékben	56,4	inkább súlyos	60,6	inkább tartok tőle	63,8
valószínűleg nem	6,5	kis mértékben	12,5	inkább nem súlyos	6,2	inkább nem tartok tőle	10,9
egyértelműen nem	1,1	egyáltalán nem	0,8	egyáltalán nem súlyos	0,2	egyáltalán nem tartok tőle	0,9
nem tudja/nem válaszol	2,5	nem tudja/nem válaszol	1,0	nem tudja/nem válaszol	1,2	nem tudja/nem válaszol	0,5
Összesen	100	Összesen	100	Összesen	100	Összesen	100

Forrás: saját szerkesztés az adatfelvétel eredményei alapján.

Az első szűrőkérdéssel megpróbáltuk kizárni a klímaváltozást tagadó válaszadókat a mintából. Az erre vonatkozó változó a kérdőív végén szerepelt, ellenőrzőkérdésként, a következő formában megfogalmazva: „Ön mit gondol, valóban változik a földi klíma?”. Az 1. táblázat alapján látható, hogy a megkérdezettek 2,5%-a nem választott, vagy nem tudott válaszolni e kérdésre, míg 1,1% úgy nyilatkozott, egyértelműen nem változik, 6,5%-uk szerint pedig valószínűleg nem változik a földi klíma. Ezekről az esetektől megváltunk, hiszen a klímaváltozást tagadó válaszadók szerepeltetése a mintában nem illeszkedik a vizsgált problémához, eredményeinket tehát torzítaná. Az eredetileg 3013 főből álló mintánk ezzel 2706 főre csökkent.

Következő lépésként azokat azonosítottuk, akik ugyan elfogadják a klímaváltozás tényét, de azt függetlennek tekintik az emberi tevékenységektől. Az erre vonatkozó szűrőkérdésünk a következő volt: „Véleménye szerint milyen mértékben járul hozzá a klímaváltozáshoz az emberi tevékenység?”. Azt láthatjuk e változó kapcsán,

5 Míután a problémafelvetésből fakadóan a mintát szűkítettük, annak a fenti paraméterek szerinti reprezentatív jellege már nem érvényes. Ez a tanulmány vizsgálati fókuszja szempontjából nem releváns.

hogya a válaszadók 0,8%-a egyértelműen kizárja az emberi hozzájárulást a klímaváltozáshoz, további 1% pedig nem tudott vagy nem akart válaszolni e kérdésre. Így a következőkben ezen esetektől is megváltunk. A minta ezzel 2657 főre csökkent.

Ezek után tehát már csak azok a válaszadók maradtak az adatbázisban, akik elfogadják a klímaváltozás tényét és elismerik azt is, hogy ehhez az emberi tevékenységnek köze van. A következő és egyben utolsó szűkítési feladat az volt, hogy megváltjunk azoktól, akik ugyan elismerik az előző két állítás tartalmát, de nem tartják jelentős problémának a klímaváltozás folyamatát, azaz nem aggódnak miatta. Ehhez a következő két kérdést használtuk fel: „Ön szerint a klímaváltozás jelenleg mennyire súlyos probléma?”, illetve „Mennyire tart Ön a klímaváltozástól?”. Az első változó esetében a válaszadók összesen 6,4%-a szerint nem kifejezetten súlyos probléma a klímaváltozás, további 1%-uk pedig nem tudott, illetve nem akart válaszolni. A második kérdésnél összesen több mint 10% (egész pontosan 11,8%) válaszolta azt, hogy nem nagyon tart a klímaváltozástól, további 0,5% pedig nem tudott, illetve nem akart válaszolni. Mindkét változó esetében az említett kategóriákba tartozó eseteket töröltük az adatbázisból.

Az alkalmazott szűrőváltozók mindegyike standard kérdésformulának számít. Használatuk általánosan elterjedt a klímaváltozással kapcsolatos kutatásokban, azokat a legnagyobb nemzetközi összehasonlító vizsgálatok alkalmazzák (pl.: Eurobarometer, European Social Survey).

A szűrési folyamat végén 2282 válaszadónk maradt. Ezzel az adatbázissal kezdtük elemzésünk lényegi részét. A megmaradt mintába tartozó válaszadóinkról tehát elmondható, hogy (1) hisznek a klímaváltozásban, (2) elismerik az emberi tevékenységet annak kialakulásában, (3) súlyos problémának tartják a klímaváltozást, és (4) tartanak a következményektől, azaz „klímaaggódnak” tekinthetők.

Elemzésünkben függő változókként a *környezettudatos cselekvést*, illetve a *cselekvési szándékot* mérő indikátorok szerepelnek, hiszen célunk az, hogy a bizalom hatását vizsgáljuk e dimenziókkal összefüggésben. A környezettudatos cselekvést három különböző tevékenységen keresztül ragadjuk meg; ezek a következők: autóhasználat *tudatos* mellőzése;⁶ környezettudatos hűtővásárlás, hűtőcsere;⁷ a saját háztartás energiafogyasztásának környezettudatos figyelemmel kísérése.⁸

6 Ennél a témánál a kérdőív először azt kérdezte meg, hogy a válaszadó „milyen gyakran közlekedik gyalog, kerékpárral, busszal vagy vonattal autó helyett”. Négy válaszkategória állt rendelkezésre: 1) „soha vagy szinte soha”; 2) „néha”; 3) „többnyire”; 4) „mindig vagy majdnem mindig”. Ezután csak azok számára, akik az utolsó két lehetőséget választották egy következő kérdés következett: „Mi az elsődleges oka, hogy ritkán, vagy nem használ autót?” Itt hat válaszlehetőség állt rendelkezésre: 1) „nincs autóm, mert nem telik rá”; 2) „Nincs autóm, mert nem környezettudatos”; 3) „Nincs autóm, mert nem utazom sokat, és ha kell, valaki kisegít”; 4) „Van autóm, de drága a használata”; 5) „Van autóm, de jobban szeretem a környezettudatos megoldásokat”; 6) „Van autóm a családban, de általában más használja”. Értelmezésünkben az autóhasználatot azok mellőzik tudatosan, akik a 2. vagy az 5. válaszlehetőséget választották.

7 A kérdőívben feltett kérdés szövegezése a következő: „Amikor új hűtőt vásárol, vagy hűtőt cserél, mi a legfontosabb dolog az Ön számára?” Négy válaszlehetőség állt rendelkezésre: 1) „A termék ára”; 2) „A termék márkája”; 3) „A termék energiafogyasztása anyagi okok miatt”; 4) A termék energiafogyasztása környezetvédelmi okok miatt”. Ennél a változónál azokat a válaszadókat tekintettük környezettudatosnak, akik az utolsó kategóriát választották.

8 A kérdés szövegezése a kérdőívben: „Figyelemmel kíséri a saját/családja áramfogyasztását?” A három lehetséges válasz: 1) igen, mert spórolni szeretnék; 2) igen, környezetvédelmi okokból; 3) nem. Környezettudatosnak azt tekintettük, aki a második lehetőséget választotta.

Az egyes tartalmakra vonatkozó változóink saját fejlesztésűek, de kidolgozásuk során figyelemmel voltunk a már említett nemzetközi környezet- és klímakutatások konkrét cselekvéseket mérő eszközeire. Törekedtünk arra, hogy ténylegesen a környezettudatosság motiválta cselekvéseket ragadjuk meg, s ne keveredjenek azokba pusztán anyagi megfontolásból végzett praxisok. E probléma ugyanis jellemzően áthatja a nemzetközi felméréseket.

Elemzésünkben a lábjegyzetben részletezett változókból képeztünk egy összetett indikátort. Környezettudatosnak azt tekintjük, aki a három cselekvési alternatíva közül legalább egyről úgy nyilatkozott, hogy azt csinálja. E kritérium alapján a minta 30,3%-a tekinthető környezettudatosnak, míg 69,7% nem. A kapott eredményünk megerősíti azt a korábban már vázolt aggodalom/cselekvés diszkrepanciát, amelyet a szakirodalomban többen említenek. Ne felejtjük el, hogy most már csak azok a válaszadók maradtak a mintában, akik aggódnak a klímaváltozás miatt. Körükben mégis mindössze 30,3% számolt be legalább egy környezettudatos cselekvésről.

A konkrét cselekvésen túl, a *cselekvési szándékot* is vizsgáljuk. Itt egy olyan változóval dolgozunk, ami azt méri, hogy a válaszadó hajlandó lenne-e valamiféle „klímaadó/szénadó” fizetésére, vagy teljesen elzárkózik ennek lehetőségétől⁹ (a témáról lásd bővebben: Muth 2022). A hajlandóságot kifejező válaszadók aránya 24,8% a mintánkban, vagyis csak a válaszadók egynegyede mutat ezirányú szándékot. A konkrét cselekvést mérő indikátorhoz hasonlóan, itt is jól érzékelhető az aggodalomhoz képest jóval szerényebb cselekvési szándék.¹⁰

Tanulmányunk központi problémája a bizalom szerepének feltárása a környezettudatosság alakulásában. Ahogyan az már a bevezetőben előkerült, e témával több kutatás is foglalkozott korábban. Ezek empirikus vizsgálatainkban jellemzően az általánosított bizalom (vagyis az ismeretlen mások felé irányuló bizalom) mérésére használt ún. standard bizalomkérdést alkalmazzák („Általánosságban Ön mit mondana? A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban?”). E változónak a számos előnye mellett, komoly hátrányai is vannak (erről lásd bővebben: Bodor et al. 2022a, 2022b). Jelen kutatásban nem ehhez a hagyományos eszközhöz nyúlunk, hanem a klímátémához kapcsolódva, olyan kérdéseket fogalmaztunk meg, amelyek egyrészt figyelembe veszik a kontextust, másrészt megőrzik az általánosított bizalom koncepciója szempontjából döntő fontosságú absztrakciós aspektusokat (erről lásd bővebben: Grünhut – Bodor 2022). Az általunk alkalmazott két kérdés a következő:

9 A kérdés pontos szövegezése: „Ön milyen mértékű szénadó fizetésére lenne hajlandó?” A kérdés feltevését követően a kérdezőbiztosok egy rövid magyarázószöveget is felolvastak, mely a következő volt: „Mint bizonyára tudja, a nemzeti kormányok az egész világon keresik a megoldást, hogy hogyan tudnák a klímaváltozást okozó üvegházhatású gázok csökkentését elérni. Az egyik megoldás a szénadó bevezetése, ami egy olyan környezetvédelmi díj, amit a fosszilis tüzelőanyagok (pl. olaj és földgáz) termelésére és felhasználására vetnek ki. Hatására a fogyasztók a kevesebb szennyezőanyag fogyasztására, míg a termelők az alacsony károsanyag-kibocsátású technológiák fejlesztésére és használatára vannak ösztönözve.” A kérdésre a válaszlehetőségek a következők voltak: 1) semekkorát/semennyit; 2) 1000 Ft/hó; 3) 3000 Ft/hó; 6000 Ft/hó; 12000 Ft/hó. Környezettudatosnak azt a válaszadót tekintettük, aki legalább a legkisebb összegű adó fizetésére hajlandóságot mutatott.

10 A cselekvés és a cselekvési szándék közötti összefüggés feltárása és bemutatása mindenképpen érdekes lenne, jelen tanulmányban azonban erre nem vállalkozhatunk, mivel ez a kérdés nem tartozik szűkebb vizsgálati problémánkhoz.

- „Egyetért-e azzal az állítással, hogy az emberek túlságosan önzők és kényelmesek ahhoz, hogy tegyenek a klímaváltozás ellen?”¹¹ A válaszlehetőségek a következők: 1) „Egyáltalán nem értek egyet”; 2) „Inkább nem értek egyet”; 3) „Inkább egyetértek”; 4) „Teljes mértékben egyetértek”.
- „Ön szerint a helyi lakosság számára fontos a klíma védelme?” A válaszlehetőségek: 1) „Egyáltalán nem”; 2) „Kis mértékben”; 3) „Nagy mértékben”; 4) „Teljes mértékben”.

A kapott eredményeket a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat: Az általánosított bizalom változóinak megoszlása, (%) (N=2282)

Egyetért-e azzal az állítással, hogy az emberek túlságosan önzők és kényelmesek ahhoz, hogy tegyenek a klímaváltozás ellen?		Ön szerint a helyi lakosság számára fontos a klíma védelme?	
egyáltalán nem értek egyet	0,8	egyáltalán nem	7,0
inkább nem értek egyet	10,5	kis mértékben	34,0
inkább egyetértek	54,6	nagy mértékben	44,1
teljes mértékben egyetértek	34,1	teljes mértékben	14,9
Összesen	100	Összesen	100

Forrás: saját szerkesztés az adatfelvétel eredményei alapján.

A két kérdés alapján a legfontosabb megállapítás az lehet, hogy a mintában maradt klímaaggódo válaszadók jelentős része bizalmatlan az embertársaival szemben.¹² Ez különösen szembeötlő az első változó esetében, ahol összesen csaknem 90%-uk (88,7%) egyetért azzal, hogy „az emberek túlságosan önzők és kényelmesek ahhoz, hogy tegyenek a klímaváltozás ellen”. A másik kérdésnél a megkérdezettek közel fele

11 A kérdés joggal bírálható abból a szempontból, hogy az „önzéség” és a „kényelmesség” együttes alkalmazása kérdőív-szerkesztési szempontból nem helyes. Mi mégis használhatónak tartjuk, mivel ez a hiba elemzésünk szempontjából nem jelent problémát, ugyanis minket a kérdésben alapvetően csak a bizalom–bizalmatlanság diszpozíciója érdekel.

12 A tanulmány egyik szakmai lektora kifejezte határozott kritikáját az alkalmazott bizalomváltozókkal összefüggésben. Mint írta, az első változó belső érvényessége erősebb lenne, ha a feltett kérdésben szerepelne a bizalom szó (pl.: Az emberekben meg lehet bízni, hogy hajlandók tenni a klímaváltozás ellen). Majd így folytatta: „Az első kérdés még csak-csak értelmezhető az általánosított bizalom alkalmazott változatának, de a második egyáltalán nem ilyen, hanem egy attitűdkérdés, ami összefügghet a bizalommal, de nem lehet tudni hogyan és milyen erősen.” Természetesen elfogadjuk, hogy a saját fejlesztésű kérdések nem kiválóak. Tudni kell azt is, hogy nem kifejezetten a bizalom mérésére lettek alkotva. Ugyanakkor a megfogalmazott kritikával szemben fenntartjuk álláspontunkat, miszerint használhatók a másokba vetett bizalom értelmezésére. Erre vonatkozó ellenérvünk mindkét változó esetében ugyanaz. A mintában kizárólag olyan válaszadók szerepelnek, akik (1) hisznek a klímaváltozásban, (2) elismerik az emberi tevékenységet annak kialakulásában, (3) súlyos problémának tartják a klímaváltozást, és (4) tartanak a következményektől, azaz „klímaaggódnak” tekinthetők. Mindkét bizalomkérdés arra irányul, hogy a válaszadók másokhoz, mégpedig ismeretlen embertársak szűkebb vagy tágabb csoportjaihoz való általános viszonyulását feltárja, eszerint szorosan egy olyan problémával összefüggésben, amely – saját elmondásuk szerint – nyomasztóan hat a válaszadókra, tehát rossz érzésekkel tölti el őket. Éppen ezért azt, hogy a megkérdezettek másokat önzőnek és kényelmesnek tartanak-e ahhoz, hogy tegyenek a klímaváltozás ellen vagy sem, illetve másokról úgy vélik, fontos nekik a klíma védelme vagy sem – függetlenül attól, mivel magyarázzák maguknak a válaszadók és meggyőződéseiket – a kognitív tudatosításon túl, bizonyosan emocionális jelentőséggel is bírnak. Ha a válaszadó ugyanis azt gondolja másokról, azok önzők és kényelmesek ahhoz, hogy tegyenek a klímaváltozás ellen, és/vagy nem fontos nekik a klíma védelme, akkor ez egyúttal azt is jelenti, hogy a megkérdezett embertársaitól arra számít, azok közvetve-közvetlenül árthatnak neki – hiszen jellemzően nem segítik a klímaváltozás elleni fellépést, így fokozzák az ezzel összefüggő rossz érzéseit. Ha éppen ellenkezőleg, a válaszadó úgy hiszi, mások nem olyan önzők és kényelmesek, hogy ne tegyenek a klímaváltozás ellen, és/vagy másoknak jellemzően fontos a klíma védelme, akkor a megkérdezett viszonyulása embertársaikhoz mindenképpen bizakodó a klímahívás kapcsán, azaz hinni tud abban, hogy másokra számíthat. Ezek az emocionális többletjelentésű vélekedések valamilyen szinten mindenképpen reflektálnak a mások felé irányuló bizalomra, esetleg annak hiányára. A bizalomkutatás irodalmában, a mérésrel összefüggésben, gyakran találkozzunk ilyesféle megközelítésekkel: példának okáért a bizalomindex segítőkészség és tisztesség változóira hasonló logikát követnek.

(41%) gondolja úgy, hogy a helyi lakosság számára nem igazán fontos („egyáltalán nem” vagy „kis mértékben”) a természeti klíma védelme.

A két bizalomváltozóból létrehoztunk egy összetett mutatót is, az elemzés következő részében ezt fogjuk használni. Ez alapján a válaszadók több mint egyharmada (36,3%) mindkét eredeti változó tükrében bizalmatlanságot mutat, 56,8%-uk az egyik változón bizalmat, a másikon viszont bizalmatlanságot fejezett ki, míg alig 6,9%-uk nyilatkozott úgy mindkét kérdés esetében, hogy bízik embertársaiban.

Összességében elmondható a változók leíró statisztikai elemzése alapján, hogy a válaszadók nagy része nem tekinthető környezettudatos cselekvőnek annak ellenére, hogy mindeközben aggódnak a klímaváltozás miatt. Ezen kívül azt is megállapítottuk, hogy jelentős arányban vannak azok, akik kifejezetten bizalmatlanok embertársaikkal szemben; azt gondolják tehát, hogy nem fontos számukra a klímavédelem, illetve a klímaváltozás elleni cselekvés.

A következő részben arra keressük a választ, hogy vajon a mások iránti bizalom érzete hozzá tud-e járulni ahhoz, hogy valaki saját maga nagyobb hajlandóságot mutasson a környezettudatos cselekvésre.

4. A bizalom hatása a környezettudatosságra – empirikus vizsgálat

Tanulmányunk ezen részében a már tárgyalt kérdőív kérdéseket használva logisztikus regressziós modellek eredményeit mutatjuk be, mely modellekben függő változóként a környezettudatos cselekvést, illetve a cselekvési szándékot használjuk. A regressziós eljárás elsődleges célja az, hogy a bizalom hatását magyarázó változóként beépítve tesztelni tudjuk.

A bizalom mellett további szociodemográfiai változókat is bevontunk az elemzésbe, melyek hatásai szintén relevánsak lehetnek a környezettudatosság szempontjából. A magyarázó változók körének kibővítésével alapvető célunk az volt, hogy pontosabb képet kapjunk a legfontosabb magyarázó változón, a bizalom szerepét illetően. A bevont további magyarázó változók a következők: nem, életkor, iskolai végzettség és szubjektív anyagi helyzet.

3. táblázat: A logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai

	1.Cselekvés	2.Cselekvési szándék
Nem (ref: férfi)	0,96	1,01
Életkor (ref:18-29 év közöttiek)	30-49: 1,03 50-64: 1,01 65+: 0,70**	30-49: 1,09 50-64: 1,10 65+: 0,69**
Iskolai végzettség (ref: legfeljebb alapfokú)	középfokú érettségi nélkül:1,04 érettségi: 1,66*** felsőfokú:2,50***	középfokú érettségi nélkül:0,92 érettségi: 1,40** felsőfokú:2,03***
Anyagi helyzet (ref: anyagi gondok, nélkülözés)	éppen csak: 0,86 beosztással:1,41 gondok nélkül: 2,65***	éppen csak: 1,21 beosztással:2,32*** gondok nélkül: 3,89***
Bizalom (ref: nagyon bizalmatlan)	enyhén bizalmatlan: 1,36*** bizalom:1,50**	enyhén bizalmatlan: 1,09 bizalom:1,83***
RL ²	0,066	0,071
Nagelkerke R ²	0,104	0,107
N	2079	1937

Forrás: saját szerkesztés az adatfelvétel eredményei alapján.

Megjegyzés: A két függő változó esetében a kódolás a következőképpen történt: 0 – nem környezettudatos cselekvő, 1 – környezettudatos cselekvő, illetve 0 – nincs környezettudatos cselekvési szándék, 1 – van környezettudatos cselekvési szándék.

Az életkort egy négykategóriás változó (1 – 18-29 év közöttiek, 2 – 30-49 év közöttiek, 3 – 50-64 év közöttiek; 4 – 65 év felettiek) formájában építettük a modellbe. Az iskolai végzettséget szintén négykategóriásként (1 – legfeljebb 8 általános, 2 – középfokú érettségi nélkül, 3 – érettségi, 4 – felsőfokú). A szubjektív anyagi helyzetet mérő változó eredeti formájában öt válaszkategóriából állt (1 – anyagi gondok nélkül élünk, 2 – beosztással jól kijövünk a havi jövedelmünkből, 3 – bevételeink éppen csak fedezik a kiadásainkat, 4 – hónapról hónapra anyagi gondokkal küzdünk, 5 – nélkülözések közt élünk). Mivel az utolsó kategóriába eső esetszám nagyon alacsony volt, ezért összevontuk az előtte lévővel.

*A független változók esetében zárójelben tüntettük fel a referencia-kategóriákat, az esélyhányadosok ezekben az esetekben e kategóriákhoz viszonyítva értelmezhetők. Az esélyhányadosok szignifikancia-szintjét a következő módon jelöltük: * $p < 0,1$, ** $p < 0,05$, *** $p < 0,01$*

A modellek alapján a legfontosabb megállapításunk mindenképpen az, hogy a bizalom összefüggést mutat mind a környezettudatos cselekvéssel, mind a cselekvési szándékkal. A kifejezetten bizalmatlanokhoz képest még az „enyhén bizalmatlanok” is nagyobb eséllyel cselekednek környezettudatosan, míg ennek a valószínűsége a másokra egyértelműen bizalommal tekintők körében másfélszeres a bizalmatlanokhoz képest. A cselekvési szándék esetében is hasonló összefüggést láthatunk, annyi különbséggel, hogy itt a bizalmatlanok és az enyhén bizalmatlanok között nincs szignifikáns különbség, viszont a bizalmat kifejezők csaknem kétszeres eséllyel mutatnak cselekvési szándékot a bizalmatlanokhoz képest. Mindezen összefüggések a nem, életkor, iskolai végzettség és a szubjektív anyagi helyzet kontroll alatt tartása mellett figyelhetők meg.¹³

¹³ A modellekbe bevont szociodemográfiai változók tekintetében azt látjuk, hogy a nem egyik függő változóval sem mutat összefüggést, míg az életkor esetében annyit állapíthatunk meg, hogy a legidősebb korosztályban (65 év felettiek) a legfiatalabbakhoz (18-29 év közöttiek) képest kisebb az esélye a klímátudatos cselekvésnek és cselekvési szándéknak. Az iskolai végzettség és az anyagi helyzet ugyanakkor sokkal erősebb összefüggést mutat: a magasabb iskolai végzettség, illetve a minél kedvezőbb anyagi körülmények jelentősen fokozzák a klímátudatosság valószínűségét.

5. Konklúzió

Tanulmányunkban a környezettudatos cselekvés, illetve cselekvési szándék egyik speciális formáját, a klímaváltozással kapcsolatos aktivitások és motivációk bizalommal való összefüggését vizsgáltuk. A szakirodalomban nem számít újszerűnek ez a problémafelvetés, amennyiben írárok egyre növekvő száma él az elméleti feltételezéssel, miszerint a bizalom – a kollektív cselekvési készségek előmozdítása, a potyautas-előítélet mérséklése, és/vagy az intézményekbe vetett hit erősítése révén – képes hozzájárulni az emberek környezettudatos viselkedéséhez és praxisalkalmazásához, jellemző szokásaik és gondolkodásmódjuk megváltoztatásához. E kutatások empirikus eredményei ugyan nem egyhangúak, így a levont következtetések sem egységesek, ám a kérdésfeltevés cáfolatáról sem beszélhetünk. Tanulmányunkban saját kérdőíves felmérés példáján vizsgáltuk az említett összefüggést. Az írás elején a bizalomelmélet áttekintését adtuk, majd a mintát és a változók leíró elemzését mutattuk be, végezetül pedig a bizalom és a környezettudatos cselekvés és cselekvési szándék összefüggését vizsgáltuk regressziós modellekkel. Eredményeink szerint az interperszonális általánosított bizalom valóban előmozdítja a klímaváltozással kapcsolatos tudatos gondolkodást és cselekvést. Mindez megerősíti azt a következtetést és javaslatot, hogy a társadalmi bizalom megalapozása, növelése jótékony hatással lenne a környezeti kihívások elleni hatékonyabb fellépésre. A bizalomkutatás terén különösen a kilencvenes években születtek ilyen konklúziók. Ma már azonban óvatosabbak az efféle policy iránymutatások, mert időközben kiderült: nagyon nehéz a bizalom sajátos társadalmi-strukturális dinamikáit megváltoztatni. A bizalom/bizalmatlanság egyéni diszpozícióinak illetve társadalmi légkörének ez a viszonylagos stabilitása ugyanakkor nem jelentheti azt, hogy ne vegyük figyelembe a bizalom (illetve a bizalom hiányának) következményeit.

Irodalomjegyzék

- Bachmann, R. (2011): At the Crossroads: Future Directions in Trust Research. *Journal of Trust Research*, 1(2): 203–213. DOI: 10.1080/21515581.2011.603513
- Bachmann, R. – Zaheer, A. (eds.) (2006): *Handbook of Trust Research*. Northhamton: Edward Elgar.
- Baier, A. (1986): Trust and Antitrust. *Ethics*, 96(2): 231–260. DOI: 10.1086/292745
- Barbalet, J. (1996): Social Emotions: Confidence, Trust and Loyalty. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 26(9–10): 75–96. DOI: 10.1108/eb013270
- Bauer, P.C. (2021): Clearing the Jungle: Conceptualising Trust and Trustworthiness. In Barradas de Freitas, R. – Lo Iacono, S. (eds.): *Trust Matters: Cross-disciplinary Essays*. London: Bloomsbury Academic, 17–34.
- Bauer, P.C. – Freitag, M. (2018): Measuring Trust. In Uslaner, E. (ed.): *Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press, 15–36.

- Boda, Zs. – Medve-Bálint, G. (2012): Intézményi bizalom – A régi és az új demokráciákban, *Politikatudományi Szemle*, 21(2): 27–51.
- Bodor, Á. – Hegedüs, M. – Grünhut, Z. (2022a): A bizalom hagyományos kérdőíves mérésének tartalmi érvényessége. *Replika*, 126: 51–68. DOI: 10.32564/126.4
- Bodor, Á. – Hegedüs, M. – Grünhut, Z. (2022b): Az embertársakba vetett bizalom Magyarországon a hagyományos kérdőíves eszközök alapján. *Replika*, 126: 33–50. DOI: 10.32564/126.3
- Bodor, Á. – Varjú, V. – Grünhut, Z. (2020): The Effect of Trust on the Various Dimensions of Climate Change Attitudes. *Sustainability*, 12(23): 10200. DOI: 10.3390/su122310200
- Bohnet, I. – Zeckhauser, R. (2004): Trust, Risk and Betrayal. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 55(4): 467–484. DOI: 10.1016/j.jebo.2003.11.004
- Bohr, J. (2014): Barriers to Environmental Sacrifice: The Interaction of Free Rider Fears with Education, Income, and Ideology. *Sociological Spectrum*, 34(4): 362–379. DOI: 10.1080/02732173.2014.917250
- Bouman, T. – Verschoor, M. – Albers, C.J. – Böhm, G. – Fischer, S.D. – Poortinga, W. – Whitmarsh, L. – Steg, L. (2020): When Worry about Climate Change Leads to Climate Action: How Values, Worry and Personal Responsibility Relate to Various Climate Actions. *Global Environmental Change*, 62: 1–11. DOI: 10.1016/j.gloenvcha.2020.102061
- Cologna, V. – Siegrist, M. (2020). The Role of Trust for Climate Change Mitigation and Adaptation Behaviour: A Meta-Analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 69: 101428. DOI: 10.1016/j.jenvp.2020.101428.
- Cook, K. S. (ed.) (2001): *Trust in Society*. New York: Russell Sage.
- Cook, K. S. – Santana, J. J. (2018): Trust and Rational Choice. In Uslaner, E. (ed.): *Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press, 253–278.
- Cox, J. C. (2004): How to Identify Trust and Reciprocity. *Games & Economic Behavior*, 46(2): 260–281. DOI: 10.1016/S0899-8256(03)00119-2
- Csöte, A. (2009): *Boldogtalan kapitalizmus? – A mai magyarországi társadalom értékpreferenciáinak néhány jellemzője*. Közjó és Kapitalizmus Intézet Műhelytanulmány, No. 10. 2–42.
- Csizmadia, Z. (2014): Lokális társas kapcsolatok – a kapcsolati tőke bizonyos formáinak alakulása és meghatározottsága Győrben. *Szociológiai Szemle*, 24(3): 113–137.
- Dietz, G. (2011): Going Back to the Source: Why Do People Trust Each Other? *Journal of Trust Research*, 1(2): 215–222. DOI: 10.1080/21515581.2011.603514
- Doyle, J. (2023): Social Trust, Cultural Trust, and the Will to Sacrifice for Environmental Protections. *Social Science Research*, 109: 102779. DOI: 10.1016/j.ssresearch.2022.102779
- Dupcsik, Cs. – Tóth, O. (2008): Feminizmus helyett familizmus. *Demográfia*, 51(4): 307–328.

- Du, Y. – Wang, X. – Brombal, D. – Moriggi, A. – Sharpley, A. – Pang, S. (2018): Changes in Environmental Awareness and Its Connection to Local Environmental Management in Water Conservation Zones: The Case of Beijing, China. *Sustainability*, 10(6): 2087. DOI: 10.3390/su10062087
- Eckel, C. C. – Wilson, R. K. (2004): Is Trust a Risky Decision? *Journal of Economic Behavior and Organization*, 55: 447–465. DOI: 10.1016/j.jebo.2003.11.003
- Erikson, E. H. (2002): *Gyermekkor és társadalom*. Budapest: Osiris.
- Füzér, K. (2015): A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológiai elmélete. *Századvég*, 78: 5–16.
- Gerő, M. – Hajdu, G. (2015): Az egyéni kapcsolathálók nagysága, heterogenitása és a társadalmi integráció Magyarországon. *Socio.hu: Társadalomtudományi Szemle*, 4: 12–33. DOI: 10.18030/socio.hu.2015.4.12
- Giczi, J. – Sik, E. (2009): Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. In *TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés 2009*. Budapest: TÁRKI, 65–84.
- Gifford, R. (2011): The Dragons of Inaction: Psychological Barriers that Limit Climate Change Mitigation and Adaptation. *American Psychologist*, 66(4): 290–302. DOI: 10.1037/a0023566.
- Grünhut, Z. (2022): Paradigmaváltás a bizalomkutatásban? *Magyar Tudomány*, 183(4): 455–463. DOI: 10.1556/2065.183.2022.4.5
- Grünhut, Z. – Bodor, Á. (2022): Az embertársakba vetett bizalom. *Replika*, 126: 13–32. DOI: 10.32564/126.2
- Grünhut, Z. – Kömüves, D. – Bodor, Á. (2019a): A bizalomelmélet kritikai újragondolása az eldologiasodás szempontjából. *Replika*, 113: 11–24. DOI: 10.32564/113.
- Grünhut, Z. – Bodor, Á. – Hegedüs, M. (2019b): A bizalom morális-emocionális és racionális igazolásainak empirikus vizsgálati lehetőségei. *Replika*, 113: 25–43. DOI: 10.32564/113.3
- Gupta, S. – Ogden, D. T. (2009): To Buy or Not to Buy? A Social Dilemma Perspective on Green Buying. *Journal of Consumer Marketing*, 26(6): 376–391. DOI: 10.1108/07363760910988201
- Győri, Á. – Lengyel, Gy. – Perpék, É. (2020): Preferált vezetési stílus, vezetői és vállalkozói hajlandóság az egyetemi hallgatók körében. *Metszetek – Társadalomtudományi Folyóirat*, 9(1): 3–26. DOI: 10.18392/metsz/2020/1/1
- Hajdu, G. (2012): Bizalom, normakövetés és társadalmi részvétel Magyarországon a rendszerváltás után. In Kovách, I. – Dupcsik, Cs. – Tóth, T. – Takács, J. (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: Argumentum Kiadó – MTA Szociológiai Kutatóintézet, 45–62.
- Hajdu, G. – Megyesi, B. (2017): A társadalmi tőke, társadalmi struktúra és társadalmi integráció. In Kovách I. (szerk.): *Társadalmi integráció*. Budapest – Szeged: MTA TK Szociológiai Intézet; Belvedere Meridionale, 155–182.
- Hardin, R. (1993): The Street-level Epistemology of Trust. *Politics and Society*, 21(4): 505–529. DOI: 10.1177/0032329293021004006

- Hardin, R. (2001): Conceptions and Explanations of Trust. In Cook, K.S. (ed.): *Trust in Society*. New York: Russell Sage, 3–39.
- Hardin, R. (2002): *Trust and Trustworthiness*. New York: Russell Sage.
- Hardin, R. (2006): *Trust. Key Concepts Series*. London: Polity.
- Harring, N. (2018): Trust and State Intervention: Results from a Swedish Survey on Environmental Policy Support. *Environmental Science & Policy*, 82: 1–8. DOI: 10.1016/j.envsci.2018.01.002.
- Irwin, K. – Edwards, K. – Tamburello, J. A. (2015): Gender, Trust and Cooperation in Environmental Social Dilemmas. *Social Science Research*, 50: 328–342. DOI: 10.1016/j.ssresearch.2014.09.002.
- Jones, K. (1996): Trust as an Affective Attitude. *Ethics*, 107(1): 4–25. DOI: 10.1086/233694
- Keller, T. (2009): *Magyarország helye a világ értéktérképén*. Budapest: TÁRKI.
- Kitt, S. – Axsen, J. – Long, Z. – Rhodes, E. (2021): The Role of Trust in Citizen Acceptance of Climate Policy: Comparing Perceptions of Government Competence, Integrity and Value Similarity. *Ecological Economics*, 183: 106958. DOI: 10.1016/j.ecolecon.2021.106958.
- Kollmuss, A. – Agyeman, J. (2002): Mind the Gap: Why Do People Act Environmentally and What are the Barriers to Pro-Environmental Behavior? *Environmental Education Research*, 8(3): 239–260. DOI: 10.1080/13504620220145401.
- Konisky, D. M. – Milyo, J. – Richardson Jr., L. E. (2008): Environmental Policy Attitudes: Issues, Geographical Scale, and Political Trust. *Social Science Quarterly*, 89(5): 1066–1085. DOI: 10.1111/j.1540-6237.2008.00574.x
- Kopasz, M. (2005): Jó szándék és kompetencia – Avagy a bizalom két összetevője egy magyarországi vállalati felmérés tükrében. *Erdélyi Társadalom*, 3(2): 71–89.
- Kulin, J. – Sevä, I. J. (2021): Who Do You Trust? How Trust in Partial and Impartial Government Institutions Influences Climate Policy Attitudes. *Climate Policy*, 21(1): 33–46. DOI: 10.1080/14693062.2020.1792822
- Lorenzoni, I. – Nicholson-Cole, S. – Whitmarsh, L. (2007): Barriers Perceived to Engaging with Climate Change Among the UK Public and Their Policy Implications. *Global Environmental Change*, 17(3–4): 445–459. DOI: 10.1016/j.gloenvcha.2007.01.004
- Luhmann, N. (1979): *Trust and Power*. New York: John Wiley.
- Lyon, F. – Möllering, G. – Saunders, M. N. K. (eds.) (2012): *Handbook of Research Methods on Trust*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Misztal, B. A. (1996): *Trust in Modern Societies*. Cambridge: Polity.
- Möllering, G. (2006): *Trust: Reason, Routine, Reflexivity*. Amsterdam: Elsevier.
- Muth, D. (2022) A klímatudatosságot magyarázó elméletek átfogó elemzése: strukturális, intézményi és egyéni megközelítések. *Tér és Társadalom*, 36(4): 86–107. DOI: 10.17649/TET.36.4.3426.

- Mújdricza, F. (2019): The Roots of Trust. *European Journal of Mental Health*, 14: 109–142. DOI: 10.5708/EJMH.14.2019.1.6
- Offe, C. (1999): How Can We Trust Our Fellow Citizens? In Warren, M.E. (ed.): *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 42–87.
- Pellizzoni, L. (2005): Trust, Responsibility and Environmental Policy. *European Societies*, 7(4): 567–594. DOI: 10.1080/14616690500194118
- Pusztai, G. (2018): Ha elvész a bizalom, *Educatio*, 27(4): 623–639. DOI: 10.1556/2063.27.2018.4.6
- Rosenberg, M. (1956): Misanthropy and Political Ideology. *American Sociological Review*, 21(6): 690–695. DOI: 10.2307/2088419
- Rosenberg, M. (1957): *Occupations and Values*. Glencoe: Free Press.
- Rotter, J.B. (1967): A New Scale for the Measurement of Interpersonal Trust. *Journal of Personality*, 35(4): 651–665. DOI: 10.1111/j.1467-6494.1967.tb01454.x
- Rotter, J. B. (1971): Generalized Expectancies for Interpersonal Trust. *American Psychologist*, 26: 443–452.
- Roy, N. M. (2021): Climate Change’s Free Rider Problem: Why We Must Relinquish Freedom to Become Free. *William & Mary Environmental Law and Policy Review*, 45(3): 821–857.
- Samuelson, C. D. (1990): Energy Conservation: A Social Dilemma Approach. *Social Behaviour*, 5(4): 207–230.
- Sevä, I. J. – Kulin, J. (2018): A Little More Action, Please: Increasing the Understanding about Citizens’ Lack of Commitment to Protecting the Environment in Different National Contexts. *International Journal of Sociology*, 48(4): 314–339. DOI: 10.1080/00207659.2018.1515703
- Su, F. – Song, N. – Shang, H. – Wang, J. – Xue B. (2021): Effects of Social Capital, Risk Perception and Awareness on Environmental Protection Behavior. *Ecosystem, Health and Sustainability*, 7: 1942996. DOI: 10.1080/20964129.2021.1942996
- Sztompka, P. (1999): *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tam, K.-P. – Chan, H.-W. (2018): Generalized Trust Narrows the Gap between Environmental Concern and Proenvironmental Behavior: Multilevel Evidence. *Global Environmental Change*, 48: 182–194. DOI: 10.1016/j.gloenvcha.2017.12.001
- Tamilina, L. (2018): *A Brief Overview of Approaches to Defining Social Trust*. MPRA Paper Archive, No. 96510.
- Tóth, I. Gy. (2005): Bizalomszint, kötelezettségi hálók és társadalmi tőke: Előtanulmány. In Tóth, I. Gy. (szerk.): *Kockázat, bizalom és részvétel a magyar gazdaságban és társadalomban*. Budapest: TÁRKI.
- Tóth, I. Gy. (2009): *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságerzet és paternalizmus a magyar társadalom érték szerkezetében – A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése*. Budapest: TÁRKI.

- Tsang, S. – Burnett, M. – Hills, P. – Welford, R. (2009): Trust, Public Participation and Environmental Governance in Hong Kong. *Environmental Policy and Governance*, 19(2): 99–114. DOI: 10.1002/eet.502
- Uslaner, E. (2002): *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uslaner, E. (ed.) (2018): *Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press.
- Vit, E. (2018): Jóléti rezsimék és a bizalom kapcsolata. *Socio.hu: Társadalomtudományi Szemle*, 2: 45–71. DOI:10.18030/socio.hu.2018.2.45
- Wilson, J.Q. (1993): *The Moral Sense*. New York: Free Press.